

Izhaja
dvakrat na
mesec 1. in 15. dne
na celi poli.

ZORA

Časopis

za zabavo, znanost in umetnost.

Po pošti
celo leto 4 gl.,
pol leta 2 gl.
Za dijake in učitelje
celo leto
2 gl. 50 kr.

Štev. 19.

V Mariboru, 1. oktobra 1872.

Tečaj I.

Zabavni del.

Carovnica s Karneka.

(Povest iz srednjega veka, spisal J. Ogrinec.)

(Konec)

IX.

Nekaj dni potem, kar so se bile tako resne reči godile na Karneku, korakal je Eražem Mavrin srdito po sobi gori in doli. Kedar li pogleda skozi okno, črez katero se je ravno videlo na grad, vselej zaškruta zobmi in zamolklo zakolne. Ker mu namreč še dozday ni duha ne sluha po Tiktaku, ne more nič več dvomiti, da tam gori v Karneku je njegov pobratim ujel se v past. In zategadelj ravno premišljuje, po kateri drugi poti pak bi po zdaj dosegel svoje črne namere proti Trebuščakovi družini.

V tem vstopi pri njem mlad človek zveznjem v roci in tresoč se na vsem životu, kakor božjasten. To je Petac, katerega je tista ponočna hoja na Karnek navdala s toliko grozo in strahom, da mu je jezik otrpnel in krč. zašel v ude. Ko je namreč trpěl v risu pod ogrado čul ponesrečujočega Tiktaka zarujoveti, zazdelo se mu je, da hudobni duh voha tudi že njega po plečih, in rinil je iz obrisanega kroga vèn in navzdol, da je šlo po petah in glavi, kakor in kamor je samo bolje in raje hotelo. Druzega jutra se ves razcepnan komaj privleče domù in potem onemogel in bolan preleži do včeraj. Danes še le je mogel iti svojega zgubljenega pokrivala iskat na goro; pa poleg tega našel je tudi še nekoliko Tiktakove sleke: obuvalo in haljo. To je tudi spomnilo ga na njegovo naročbo. In povezavši vse skupaj v culo napoti se k Mavrinu, češ, naj mu bode to-

variševa zapaščina pričala, kar mu njegov zale-tavi jezik ne bo mogel dopovedati.

Molčé razvozla culo na tleh pred glavarjem, izvleče iz nje in vzdigovaje kvišku pojecljava Tiktakovo ime.

„Kje je Tiktak? kje?“ povprašuje živo Mavrin, ki je brž razumel ga.

Petac pokaže skozi okno proti Karneku in zajecí.

„Kaj se je zgodilo ž njim?“

Petac zmaje z ramami in spet zajecí.

Mavrin ga poplača zlatom in mu namigne na odhod.

Dve nedelji pozneje na noč je jug podil črne oblake preko obnebja. Zdaj pa zdaj se je okresal kak krvavi blisek in razsvetlil trdo temo, in časi je zamolklo zagrmelo nad Karnekom. Kamničanje so pozapri veže pred žugajočo nevihto. Nobenega ni več zunaj, le Eražem Mavrin trdo zadelan v plašč hiti po velikih ulicah na ravnost proti črnemu Joštu pod goro. Na umu ima, da si nocoj ohladi že dolgo kuhano srd nad Karnečani ter ob enem maščuje svojega tam gori ponesrečenega privrženca, Tiktaka. Izmed veliko kamniških, Karnečanom zakletih sovražnikov si je namreč celo z lehka skrivaj pridobil peščico najstrastnejih zá-se in svoje namere. Nocoj se hoče v tamošnji zakotni krémi z zarotniki posvetovati o zagatnem podjetji.

O Mavrinovem prihodu že vsi sedé okolo emizja natakaje si iz vzajemnega vrča.

„Ste nekaj mokri, gospod glavar!“ nagovori ga prvi, vidé njegovo obleko okaplano.

„Hm, izza juga se žene črn oblak, znad

Grintovca podi ga burja, in onkraj Karneka ti vse križem leti in vre in kreše otrinke, da groza! Bote videli možje, to bo še prokleti ples nocej!“ prorokuje glavar zavzimaje prostor med njimi.

„Bo, bo,“ priteza mu sosed kimaje z glavo. „Davej so gobe pognale iz gnojišča, ves dan se ribja žival že napek preobrača v vodi pa meče navkviško, in plivek pa že tretji dan poganja iz kadi.“

„Hm, časi sem tudi jaz zanašal se na taka znamenja, ali danes ta dan — čemu pak bi človek še verjel kaj? Niti za dež še ni podobe, pa ti prihruje že toča, toča! Brez skrbi ne zadremam le ene noči, kar se je ta hudičeva spaka ozelenila na Karneku!“ srdi se tretji.

„To je, vse nam pojde pod nič, če navskriž držimo roke!“ meni sivobradat meščan poleg desne. „Glejte, sinoči vam pridem v hlev, pa vidim prelaznico, lepo živinče domače prireje, kakó steguje vrat po nastelu. Pristopim, ogledam jo in otipam. Koža zgrbljiva po rebrih — ovčič ni! Mrzla ušesa, suhe nosnice: žabica, nič družega! Puščam na ušesih, na repu — časi je to pomagalo. Ali dandanašnji — stori, kar češ: zdravi, moli, dajaj za maše in kolni — vse je zastonj! Ni je pomoči več zoper nobeno bolezen, zoper nobeno nadlogo! Goved — o polnoči se je stegnila.“

„Ejta besa! kako pa pri meni?“ zahršči majhen možek jezno stopivši na noge. „Onega tedna še imel sem zareje poln svinjak. Obe plemeniti sta bili vrgli enega dne. Ena dvanajst lepih, lepo zraščenih prascev, dolzega života, dolzih ušes, dolzih repov; ena pa osem tudi postavnih in zdravih, deveti pa — čudna božja, nū svinjska prikazen! imel je šest nog, dva rilca, pa vendar ni hodil ne cvilil. Skaza svinjska — kaj bi ž njo? Primem ga za zadnji nogi pa treščim ob korito, da pri priči pojame. Moja se huduje nad mano, češ, naj bi bil tudi spak živel onemu na čast, kdor je hotel imeti tacega — jaz se jej smejem. Ali brž še tisti večer — kaj menite? Ona z osmerimi, požre jih že sedem, osmega jej komaj polovico iztrgam iz rilca. In oni dvanajsteri — do danes so zapored pocepali, kakor ščurki, kedar se čemerike najedó. Nū, pa recite: kdo je kriv, da nobena žival ne ostane v svinjaci?“

„Kdo pa tega, da se moje tele ne dá pridjiti? da popred krotko kravče otesa in bra, kakor bi silil ježa pod njo, ne pa teleta?“ Kdo? Ej, dobro vemo. Ta-le gori-le, čarovnica prokleta! roti se onega sosed kazaje s palcem proti Karneku potem pa posadéč zviškoma izprazneno posodo na mizo, da se razspe v drobne črepinje.

„Le počasi možje!“ opominja glavar. „Saj vsi le predobro vemo, kje nas žulji črevelj! Karnek, to preketo gnjezdíšče in vališče tuje, navratne zalege — to je naše gorje! Toda samo besede nam ne izdadó nič; gori moramo po njih, po njih!“

„Moramo, nád-nje!“ kriče zarotniki vse križem.

Še se hrup ne poleže, kar rudeč blisk seže skozi okno obliščeč vse v pivnici, in trdo zagrmi, da se zemlja potresa. Ob enem tudi že nastane neznan bobot z vsacim trenutkom huje drdraje, dokler vsem zarotnikom nenadoma zdrhti krčma in zaječi v tla, in se mernik debela skala hipom podrevši ogredje in strop s hrušem in strašnim polomom pogrezne v hišo sredi med nje. Nekoliko ledenih, nenavadno debelih zrn cepne skozi narajeno lino za njo.

Zarotniki planivši po konci se strahom pogledujejo. Vsi, kakor okameneli, strmé.

Krčmarica trešči z vrati v pivnico in loméč roke vpije:

„Sladko ime, nazarensko ime Ježeš, Marija in sveti Jošt! Saj ti pravim, ti dedec! Onegavil in onegal boš toliko časa, da se ti Bergantova gora povezne na mrho! Boš, boš! pravim ti pa, ti še porečem!“

Ko Jošt potem izvali nepovabljenega, kamenitega gosta vèn pod kap in krčmarica po stari šegi prežene hudo uro, zavzemó zopet oživeli se gostje prostore okoli omizja.

„Ste li videli čarovnega vraga!“ spregovori prvi glavar. „Kakor da je čula nas! Toda, to nas ne straši! Alo možje! —“

Vrata se odpró in noter stopi čudna, neznana človeška prikazen. Mršavo lice je blede in opadeno, steklene oči globoko vdrte pod čelo, razoglava, bosa, samo v srajci in v hlačah.

Zarotniki v drugič strmé, kakor okameneli. Nobeden drugače ne misli, da imajo pred seboj tistega iz spodnjega kraja.

„Možje, meščani, nikar se ne bojte!“ spregovori hripava prikazen.

Zarotniki se zganejo; ne zine nobeden.

„Vem, verjamem, da več ne morete spoznati — Tiktaka! Takó gospodar na Karneku počinja s poštenimi ljudmi!“

„Gorje! Ali je mogoče — ti, Tiktak?“ zagrozi se glavar Mavrin, hitéč sézat mu v roke, v tem, ko se vsi pričujoči čudom čudé.

„Resnično, ti si, ti nesrečni Tiktak! Ali govori, govori nam, kaj strašnega se je godilo s teboj?“ povprašuje Mavrin.

Tiktak radovedno ogledovaje se preko nepričakovanega društva začne:

„Da, povem vam vse. Glejte, ta, tam gori-le, Trebuščak je kar z lepa, meni nič, tebi nič dal pristreči me in vreči v podzemsko, grajsko temnico nekaj sežnje v tla. Koliko časa sem že prebil v tistem prokletem, okuženem žrelu — ne vem; vem pa, kako je notri! kamor roka seže ali noga, povsod groblje človeških kosti in črepin! Nihče ne sešteje, koliko, koliko poštenih ljudi je kar na tihoma že požrl tisti grajski goltanec! Pa tudi jaz vživaje samo tisto smrdljivo mlako, ki se mi je menda vsaki dan po motvozi od zgoraj spuščala v temnico, bil bi že skoraj omagal in pojél, da ni prišla druga, ki je vnesla graščakovim nakanam z menoj. Popred-le namreč, ravno sem se bil že vlegel zadremat na vse čase, zbobni vsa tista pečvnjata votlina okrog mene in se potrese, da ono človeško ogrodje, kupoma notri, priskakuje od tal in se križem prekuceva. Jaz rinem po konci, kar, v tistem hipu zadrda v drugo, skalovita stena se odvali pred menoj in skozi narejeno razpokno me hladen veter opiše in ob enem bliskov žarek razsvetli vso mojo grozno kotlino. Srečna nada me izpodbode. Zlezem po vseh štirih kobacaje v razpokno, lezem naprej, prilezem do stopnic navkreber in navkreber po rabljenem rovu in, kaj menite? — pririjem na grajsko dvorišče. Malo premišlujem — hitro se potopim nazaj noter in tavaje po istem rovu navzdol proderem ne dolgo potem — saj vam je znano — pod „suhim robom“ na zrak.“

„Ali ste čuli možje?“ poprime Mavrin po ti Tiktakovi pripovedi.

Zarotniki le zamolklo mrmraje skimavajo z glavami. Govoriti nobeden ne more, tako je mrzla groza prevzela vse.

„In glejte,“ povdari Mavrin, „kakor ta, katerega je Trebuščak hotel uničiti le za to, ker je večša glava, da take nobene, razgrnil in razodel njegovo čarovno zalego, tako je brez dvoma tudi že marsikater drug naših neoporečenih meščanov trpel tam gori pa tudi našel že bridki konec in ga bo še in še, če mi le gledamo in gledamo in ne razmečemo pa ne razsečemo te krvopivne, tuje navlake, ki je iz Nemške pritepla se gospodovati pa dobro past se med nami, v tem, ko mi pa le žulje trpimo.“

Take glavarjeve paleče besede podkurijo zarotnike, da so vsi kar žerjavica in ogenj nad Karnečane. Vsi so prec nocoj pripravljani iti nadnje, zlasti, ker po seh mal več ne trebajo posvetovati se in vgibati, kako priti v sicer nepri-

stopni grad. Tiktak namreč hoče jih sam popeljati tje gori po poti, ki se je nocoj sama tako povoljno naredila in vgladila skozi odprli se rov v grajsko osrčje.

Dobro uro pozneje si tedaj vsak zarotnik skrivaj že pribere še po enega ali dva zaupna privrženca, in brž potem se precejšna, temna druhal oboroženih maščevalcev tihotapéč napoti po Bergantovi gori na ravnost proti Karneku.

X.

Kar je Kocijan po tako nenavadnih naključjih dospel do svoje, nepričakovane, vzorne sreče, do zaročbe s Trebuščakovo hčerjo, živel je jako nemirno, v vednem upu in strahu boreč se sam saboj. Hudo je bolela ga v srce zavest, da njegov oče pak je zakleti sovražnik njemu najdražjih oseb. To je tem huje bolelo Kocijana, ker je zelo ljubil svojega očeta in dobro čutil, koliko bridke nevolje in muke jim on prizadeva, kar so bili po Tiktaku izvedeli o njegovi skrivnosti, ko pa pustiti ljubljene Ide vendar ne more in nikedar ne more: to čuti! Ta očetova, tiho preteča nevolja mu dan in noč kakor težek kamen leži na sreci, navdajaje ga s hudo skrbjo, kaj bo? V gotovi svesti si je namreč, da v določljivem trenutji bodo njegov oče napeli vse skrajne sile, zaprečiti mu zvezo, katero on namerjava za vselej skleniti s Trebuščakovo hčerjo. In, kakor zatorej tudi vgiba in prevdarja, kako bi začel, da bi očetu menje jeze in žalosti prizadel, sam sebi pa vendar popolnem ustregel, ne najde nobene poti blažje: ker cilj njegovih vernih želja mu je in ostane nepremekljiv.

V teh stiskah mu čas toliko hitreje poteka, in prizori dan, za kateri je Trebuščak odločil hčerino zakonsko poroko ter dal pripraviti vse, kar treba, da se on sam v mali družbi svojih najdražjih obhajaje ženitovanje še enkrat vedro veseli, potem pa priljubljenemu Karneku in svojim najbližjim, izneverjenim sosedom dá slovo za vselej.

S težkim srcem, kakor še nikoli v svojem življenji, hodil je Kocijan poročnega dne gori in doli po sobi v očetovi hiši. Danes mu velja, danes hoče, da pač za zmeraj zapusti te mile prostore, v katerih je preigral svoja otroška leta, presanjal mladeniško ljubezen in prejemal toliko dobrot zlasti od svojega očeta, kateremu hoče ravnokar in skrivaj pa uiti!

V teh težečih ga mislih nasloni se na okno, s katerega pogled seza do Karneka. Tu mu pri sreci nastaja vedno tesneje, vedno bridkeje, in že mu prihaja tudi celo misel, da bi se očetu razodel

ter prosil jih milostivega usmiljenja in dovoljenja; ali ravno tako naglo živo sprevidi, da taka smela poskušnja bi mu bila popolnem brezvspešna. Že ga prešine volja, da se Idi odpove; ali ozroč se proti Karneku, hipoma čuti, da to pa mu je nemogoče! Kocijan stori toliko trdneji sklep.

V tem se je za nastajajoče hude ure tem hitreje pomračilo. Kamničanje so pozapirali vrata, po ulicah je veter vihral s prahom in vlegala se tema. Kmalu ni nikogar več zunaj varujočega ostrešja.

Kocijan ravno hoče od okna, ko se nenadoma odpró vrata pod njim in venkaj stopijo njegov oče. Sin brž sodi, da ta pozna očetova hoja velja čemu posebnemu, da jih torej tudi skoraj ne bode nazaj. In po tem mu je tudi odvrnena skrb, ki je ves čas do zdaj še težila ga, skrb namreč, kako bode neopazen od očeta odhajal nocoj?

Kakor hitro mu tedaj oče izpred oči zginejo v temi, odmakne se od okna in pripravi za odhod. Še enkrat ozrevši se po svoji mili stanici, vošči jej polglasno „z Bogom“, da težno odjekne, potem pa hiti ven, najprvo poklicat še patra Lazara, potlej pa z njim vred napotit se proti Karneku, da po njem sprejme sv. zakon še to noč.

Otoraj je bilo na gradu precej živahnega gibanja. Vse družinstvo srčno veseleč se nocojsne slovesnosti je bilo že pripravilo spodobno postrežbo prihajajočima gostoma in zdaj že težko pričakovalo ju. Trebuščak sam je pohajal po zalo okinčani gostovanjski dvorani, srčno zadovoljen, da je učakal dan, ko če svoje ljubljene hčere prihodno srečo in blagor izročiti zanesljivim rokam nadepolnega in čislana mladenciča. Le grajska kapelica je podajala miren, ganljiv prizor. Pred žarno razsvitljenim, z nežnimi cveticami potaknenim oltarjem je mlada nevesta v snežno-belem, svatovskem odelu klečala in v tih molitvi prosila blagoslova za resni, bližeči se trenotek.

Kar, v tem splošnem pričakovanju posvečenem trenutju razlegne se neznan, pritlikovčev jék po vsem gradu, in brž na to nastane strašen hrup po vsem notranjem prostorju.

Ida plahom zapustivši samotno svetišče, pa k družinstvu hiteč po hodniku vidi, kakó preko razsvitljenega dvorišča neznana druhal temnih, v črne halje zagrnjenih prikazni z divjim vikom in krikom vse križem vre ter zvenečim orožjem v pesteh klesti in seka po vsem, kar živega prihaja pod roke. Idi se noge sēšibé od groze in strahú, ko ji Trebuščak, smrtno splašen, prihiti pa oklenivši si jo v roke, vzklika:

„Ida, Ida! — Tuj neznan sovražnik v gradu — čuvaji že pobiti — — beživa, beživa se skrit!“

Ali predno še se obrneta kam, uhité ju pridrli tolovaji, razločijo, očeta potolčejo k flom, z Ido pak drvéč se po stopnicah doli kričé:

„Čarovnica, čarovnica! Tú je prokleta čarovnica!“

Na dvorišči, kjer je večina graščinskega družinstva hotevši varovati svojega čislana gospodarja in njegovega druzega otroka že našla konec ležéč v krvnih mlakah po tleh privre ostala krvoločna druhal skup, popade Ido in za lase vlekoč omedlelo nežno žrtev za seboj rjove:

„Na grmado, na grmado s čarovnico!“

Pri vratih se pritlikovec Pomék skočivši iz zakotja in čudno bridko ječéč ovije nesrečni v krilo; ali razbojna roka pobije ga mahom na zemljo, da pri tisti priči mrtev obleži. Na to se vsa druhal skozi vrata zgnjete na presto, potem pa po zapadni strani Bergantove gore divi navzdol.

Nekoliko pozneje mladi ženin Mavrin Kocijan in pater Lazar prispeta po drugi, izhodni plati gore proti Karneku. Kar začujeta strašen, človeški hrup in zagledata žarjav blišč, ki z nasprotne strani rudeče poobseva grad.

Kocijan nadejaje se požara popusti Lazara pa na okolo hiti poleg ograde tje do skrajnega robú, pod katerim zeva grozni prepad. Ozrevši se doli vá-njo od strahu ostrmi.

Okoli kupom nakupičene hoste, izpod katere se debel dim valí in sem ter tje tudi že rudeči petelinci plamičejo, razloči roj neznanih človeških podob, kakó vriščéč vse križem vró.

Kaj je to?

V brezdnu se vzdigne divji hrup, iz katerega Kocijan dobro razloči le hrščeče krike:

„Prokleta čarovnica!“

Najstrašnejša slutnja bridko vreže mladenciča v srce. Nagnivši se préd-se z očmi skuša prodreti mrak, da bi se prepričal.

V tistem trenutju ogenj siloma pribode iz kupa, in velik, sviteči plamen se hipoma lizaje ovije okoli z veje na grmado na viseče ženske podobe v beli tančici.

„Kocijan!“ čuje se iz brezdna nežen, bridko bolesten izdihljaj izmed divjega hrupa.

„To je Ida, moja nevesta! — o večni Bog!“ vsklikne Kocijan in segne pred sé dol, ko mu ravno za hrbet prišli pater Lazar hoče položiti roko na ramo, pa — že ga ni več! Ukrehnil se mu je bil rob pod nogo — zvrnil se je v grozno globočino.

Osameli pater v tih molitvi povzdigne oči

proti nebesom. Ozrevši se v prepad vidi dve trupli na grmadi. —

Sivo-star pastir, ki pod denašnjim, starim gradom pase ovčjo čredo, kaže obiskovalcu razvaline sivo, ploščato peč pa pravi:

Tu na grmadi so časi zažigali copernice. Zadnja je Ida bila, — Trebušćakova hči.

Od Belgrada do Kruševca.

Potopisna črtica, napisal A. S.

(Konec.)

Jagodina je precej veliko mesto v široki dolini ob Moravi, ali ima prav vlažen, močvaren in nezdrav položaj. Skoz mestó teče blaten potok, Belica, ki večkrat s svojimi valovi mesto poplavi. Med nekterimi v evropskim slogu podignjenimi novimi zgradami se posebno lepo odlikuje novo šolsko poslopje, v katerem je normalka in dvo-razredna realna gimnazija. Že príd omenjena mošeja stoji na izhodnej strani izven mesta; prav krasno je sezidana in še celo lepo ohranjena, najbolje, kar sem jih videl v Srbiji; samo vrh minareti je že orobljen. Ne vem, da-li je to storil časa zob, ali človeška roka. Sicer je mošeja naokrog s plotom ograjena, da se ne oštediti, ker po pogodbi s Turki ne smejo Srbi nijedne mošeje zrušiti, ter za nič upotrebiti, dok sama ne razpade. Po dolgem iskanju našel sem na zapadnej strani, že skoro izven mesta malo in edino cerkvico mesta, kakor navadno brez zvonika. Vojnik, ki je pred lepo, novo, naprotistoječo vojnišnico stražil, rekel mi je na moje pitanje, da je to župna cerkev. Seznal sem pozneje, da so že odločili zidati novo, veliko cerkev in da je potreben denar za to že pripravljen.

Ko se vrnem v gostilnico nazaj, čakal je že voznik in kmalo za tem oddrdral sem iz Jagodine proti Kruševcu. Moj voznik, ki je pripel ob glavo vsakemu od dvojice malih, belih konjičev veliko rudečo kito in zvonček, težko se je ugibal nebrojnim kolam in pešcem, kojimi je bila cesta napolnjena. Bil je drugi dan „duhovo,“ te zato sabor i vašar (cerkvovanje in sajem) v Čupriji, mestu kako uro hoda od Jagodine proti jugu ležečem na desnem bregu Morave. Ali tek ko sem v gledal iz goste zelenjave rudečiti se strehe čuprijske, ukrene moj voznik na desno na Kruševačko cesto, ktera pelje vedno ob levem bregu Morave, po krasnej njenej dolini, ali pa se vijoč po valovitih brežuljkah. Čuprija mi je ostala na levi. Tudi tukaj je okolica prekrasna. Naokrog zapi-
rajo sivi robovi gorá vidik. Na desno, južno od

Kragujevca, vrsté se gosto s šumo obraščeni grebeni: Gledj-planine, Graše i Temničke planine; na levo Golubinja kosa, Omolje in daleč proti severo-iztoku 4000 stop visoki, kapasti Stol. Gledal sem proti jugu, zastonj iskaje nekaj, gde so se kopicili gosti beli oblaki. Tudi na levo in desno so vse gorske glavice lizali lahki oblačni mehurji. Kar se za čas na južnej strani razdele valovi oblakov in dvoglavi orjak 5200 stop visoki Rtanj se prikaže, moleč jasno v nebo. Ali samo za čas, ker kmalo za tem so ga spet zakrili temni oblaki. Činilo se mi je, kakor da mi je samo v pozdrav odkril svojo sivo glavo. Sicer po tem oblačenju nisem pričakoval nič dobrega za moj pot.

Dospel sem med tem v selo Jovac, gde je narod ravno v procesiji obhajal cerkvo. Od tod se dolina precej stisne in cesta se vijuga okoli golega skalnatega hribovja, a ob levi drvi svoje valove prosta, neobuzdana hči narave, Morava, v najsmelijih zavojih, približaje se zdaj celo cesti, a spet se daleč odmotaje od nje. Od Obreža dalje, od kodar sem krenol že popoldne, ko so bili konji nahranjeni, ter se tudi jaz okrepčal v precej prijaznej mehani — postaja dolina spet vse širja; na levo in desno razprostirajo se rodna polja. Moja bojazen od predpoldne postala je istina; od severa se je začelo nebo s črnimi oblaki odevati, grom je ropotal po gorah in kmalo so začele padati debele kaplje. Na srečo ploha nij dolgo levala; oblaki so se srdito godrnjaje odvalili proti jugu in skoro za tem se na jasnem nebu spet nasmeje prijazno solnce s svojimi večernimi žarki. Moj voznik, opazivši, da se solnce že nagiblje k zatonu, kuril je z bičem prav neusmiljeno po precej slabih kljusetih, da ste v najhitrejem teku divjali naprej. Jaz sicer ne bi imel nič proti temu; ali po prav nemarno nasipanej cesti in na precej nevkretnih kolah odskakoval sem s svojim sedezem, obstoječim samo iz zvezka slame, po nekoliko stop visoko v kolah. Vendar pri vsej težavnej vožnji nisem se mnogo zmenil za njo. Vozil sem se zdaj po visokem, precej peskovitem Varvarinskem polju, gde so Srbi pod Črnim Jurjem neusmiljeno pobili Turke.

Na jugu meji to polje Srbska Morava, do koje globokega korita se ono stopnjasto spušća, a na desnem bregu reke vzdigujejo se spet gosto s šumo obraščeni bregovi; na enem izmed njih vire iz goščave razvaline starega grada Stolača, nekdanje vlastine srbskega viteza Todora, ki je živel negde med vladanjem cara Dušana in Lazarja. Izpod Stolača, blizo enako imenovanega sela, združuje se Srbska Morava, prideroča od za-

pada, z Bolgarsko Moravo in od tod nadaljujete zedinjeni sestri — da bi jim bila tudi naroda že skoro! — proti severu svoj pot k Donavi. Cesta se obrne zdaj uz rečni breg proti zapadu v čarobno lepo dolino Srbske Morave. Kakor že do zdaj, postajal je pa še posebno od tod po celej okolici zlatimi žarki zapadajočega solnca oblit prizor neopisivo lep. Pod nogami na levo bobne valovi Morave, skoro nad glavo na desno gomila se visoko skalnato bregovje, še dalje na levo črez reko in preko precej širokega polja, gde se začne v labkih valovih vzdigovati gomiljasto, zeleno predbrežje sive Jastrebačke planine, zapazi oko rudeče strehe i belo zidovje med gostimi zelenimi vrtovi stare prestolnice srbskega carstva — Kruševac. Proti zapadu črez daleko, precej široko in prekrasno dolino za mnogimi oblakovito zloženimi gorami, molé pa proti nebu in lesketajo se v solnčnem obsevu še z debelim snegom obkidané glavice — bilo je že koncem maja — Kopaonika. „Res prekrasno, predivno!“ — klikol sem pologlasno pri tem pogledu; lepšega sedeža si gotovo niso mogli izbrati srbski carevi. Kruševac, zdaj malo mestice od kakih 3000 duš, položeno na precej visokem, malo nagnenem tlu s svojimi, med zelenjavo raztrešenimi hišami, čini neopisivo ugoden utisek. Izmed navadno nizkih hiš vzdiguje se eno prav lepo poslopje, a poleg njega starodavna cerkev Lazarjeva.

Oddaljenost do Kruševca od tod bila bi še samo kake pol ure dolga, da cesta tukaj prestopi Moravo; ali ker manjka mosta in vsakega prevoza, vleče se ona na levem bregu Morave daleč nad Kruševac do sela Jasike, gde je ladjin most. In tako mora potnik svoj pot najmanjše za eno uro prodolžiti. Ali ta neugodnost odškoduje mu se prav bogato s tem, da mu je mogoče ogledati si to čarobno panoramo od vseh strani po volji. Nasproti Kruševcu po priliki pri cesti leži selo: Šanec, in tu sem našel na velikansko „kolo“ v sredini sela pod vedrim nebom. Vsako svečanost, vsaki praznik praznuje Srbin plesno igro. Lepa dekleta v krasnej narodnej obleki vrtela so se z brhkimi mladenči, pa tudi stareje žene in sedoglavi možje med njimi, v velikem kolobarju pri monotonej eiganskej igri, koja je navadna in skoro edina v Srbiji. Ali vsaki si plesač igra sam bolje, kakor igralci. Kdor nij videl kola plesati, ali kola, kakor ga pleše narod navdušeno, in rekel bi, strastveno, temu ga tudi nij mogoče opisati. Vsaka žilica igra in titra v plesalcu; v najžešče letnej vročini, pod vedrim nebom, na prostej trati v obrazu žarkega

solnca pleše ti po več ur, čeravno mu pot vse s curkoma od čela kaplja. Pa še k temu lepa narodna srbska obleka z rudečimi fezovi, kakor možki tako ženske — res krasen je jugoslavenski narodni ples.

Solnce se je že skrilo za visoki Kopaonik, ko sem prispel v Jasiko, ali tudi tukaj se je še igralo v sredini sela kolo. Upozorila me je posebno lepa rast tukajšnjega prebivalstva. Mati priroda je vsákako htela tukaj stvoriti vse popolnoma, ter tudi, kakor na vsem ostalem, na živečih bitjih pokazati svojo umetnost. Uz lepi, visokostasni možki spol krasna, vitka, vranokosa in črnooka, ali pa plavokosa modrooka dekleta, da sem njim enakih redko gde našel med južnimi brati.

Ladjin most pri Jasiki čuvajo pontonirji, kakor povsod v deželi; ali zdaj so ga morali zaradi velike reke na suho povleči. Po dolgem čakanju prepeljali smo se na prav neukretnem brodu črez Moravo in ko smo za tem po precej širokem polju, ki je bilo tu in tam pod vodo, proti Kruševcu drdrali, storila se je že celo noč. Bližajoče se mestu pozdravil nas je na jasnem nebu blede mesec, ki je ravno priplaval izza istočnih gor.

Čeravno truden od celodnevne potovanja, vendar predno se ležem k pokoju, moral sem po mestu. Gnalo me je k gradu Lazarjevem, ali našel sem mesto že skoro prazno. Samo cerkev še stoji cela; od gradu pa je ostal še samo kos severoiztočnega ôgla. Obsevala ga je blede mesečina. Kaki občutki na razvalinah nekdanje slave, kolike prikazni iz sijajnih, ali davno preteklih časov! — Podal sem se k počitku; ali nemirna fantazija privabila mi je sliko za sliko v sanjah pred oči. — Bila je v velikem, bogato okinčanem gradu sijajna gostba; vitezovi, junaci sede okolo bogato obložene mize v velikej dvorani, med njimi prekrasne gospé in device; na čelu mize pa car Lazar sê svojo Milico. Vuk Branković, Vukosava, Miloš Obilić, Vukašin, krasna Mileva, vsi, vsi so bili zbrani. Digne se car Lazar, napije zdravico, čaše zazvenkečejo, ali — nastane prepír — gorjé vam junaci! dušman vam je že na vratu. Žalostna Srbija! — Za zidom pa v temnem vrtu preži ogleduh, Bajazet. Prignala ga je li sem divna slika prekrasne Mileve, ali vojaška zvijača? — Bliža se nekdo zavít v dolgi plašč; Bajazet ga spozna; dolgo šepetata — o Vuk Branković! narod veli; „Proklet bio izdajica! zemlja mu kosti izbacila!“ — Nastane tišina, pózna je že noč; ali skoro spet postane vse živo; orožje rožlja, konji razgetajo, krik postaja vedno večí, tromba se čuje na boj! — na Kosovo! —

Prebudim se. Solnce je že jasno sijalo skoz okno. Res je bila vika, ali ne bojna, nego krik in buka prodajalcev in kupcev, ter ropotanje kol na trgu pod mojim oknom. Vstanem hitro, oblečem se in hajd ogledovat Kruševac. Glavni del mesta sačinjavate dve dolgi, ravni ulici, ki se v sredini pravokotno križate; na razkrižju je glavni trg, kvadrat, tako da vsaki ôgel vodi v eno ulico. Hiše so male, navadno prizemne in razun v „čaršiji“ (na trgu) in glavnih ulicah, vsaka v svojem vrtu. Drugače je mestice lepo čisto, zdravo, ter prav ugodno. Na zapadni strani, na malem griču, stal je stari grad Lazarjev, od kojega pa, kakor sem že pred omenil, nij ostalo nič drugega, ko kos severoiztočnega ôgla. Pripovedajo, da se je bil grad še precej obdržal vse do kneza Miloša, ali Turki, vidivši, da jim nema dolgo obstanka v zemlji, rušili so ga navlaš, ter tudi Srbe k temu priganjali, dok jim tega nij zabranil Miloš. Celi grad je moral biti ogromne veličine, kar se vidi iz okrajnih zidin, kojih temelji še tu in tam virijo iz zemlje. Edina cerkev, ki je stala po priliki v sredini grada, ostala je še cela do ene večje kope. Da tudi cerkev nij porušena, to ima zahvaliti Bajazetu, koji je nagovorjen po svojej ženi, zares ljubljenej Milevi, zapustil Turkom, „amanet“, da ta cerkev ne sme biti nikdar razdjana. Cerkev je zidana strogo v staro-srbskem slogu; ena kopa, ki se vzdiguje nad altarjem, osmooglasta še je ostala, a druga zadnja in večja bila je, ne vem kda, porušena, a mesto nje je postavil nevedni zidar drugo, ali žalibože celo v drugem, bolje rečeno v nikakem slogu. Cerkev je bogato obložena zunaj in znotraj z lepimi ornamentami iz starosrbske dobe, pa glupi popovi so jo dali debelo z apnom pobeliti in tako je vsa ta dragocena umetnost uničena. Taki barbarizem se je delal, ter še se dela dan denes na mnogih starosrbskih spomenikih, sicer ne iz zlobe, nego iz nevednosti. Sveta groza me je objela, ko sem stopil v cerkev skoz vrata, iz koje je šel car Lazar na Kosovo polje po svetem obhajilu, kateremu je pribival v tej cerkvi, predno se je podal na bojišče. Vojska pa je stala

izven grada na polju proti iztoku, gde se je tudi ona obhajala in zatim čakala bojaželjna na cara in vojvode.

Notranje stene so pokrite slikami, ki predstavljajo najbolj znane osebe iz srbske zgodovine. Se vé da je ta slikarija iz najnovejega časa. Prejšnja stara bila je vsa uničena, ker Turki so vpotrebljevali cerkev za magazin vojni in celo za štalo. Blizo cerkve, v obsegu starega grada povzdignena je lepa in velika sgrada za normalne šole in realno gimnazijo. Pod gradom, ali bolje pod hribom, na katerem je grad stal, nahaja se že na pol zrušena mošeja, koju je, kakor pripovedajo, sezidala carica Milica na čast svojemu zetu, Bajazetu, ko jo je enkrat s svojo ženo, Milevo, prišel obiskat. Na polju izven mesta stoji še nektero zidovje razpalih turških kopelj.

Izpod mesta, na severoiztočnej strani vzdiguje se en hribček, pod kojim da trohne kosti moža, katerega se vsaki Srbin s kletvo na jeziku spominja. Narod pripoveda, da je tukaj zakopan Vuk Branković. Sicer to historički nij dokazano, ker se prav za prav ne zna za njegov grob. Vendar govore mnoge okolnosti brez narodne pravljice zato, da je tukaj. Med drugim tudi to, da so Turki vsako leto na smrti dan Brankovičev tukaj na večer žgali luči, česa se še zdaj živčiji narod dobro spominja; bili so hvaležni izdajici! Narod pripoveda, da je nekega večera nastal prepir pred gradom med Vuk Brankovičem in Stepanom Visokim, ko je zadnji Vuku predbacil izdajstvo, ter ga za tem, da osveti domovino, udaril z mečem. Od tođ da je Vuk Brankovič ranjen bežal na konju do omenjenega hriba, gde da se je zrušil mrtev raz konja. Tu so ga našli Turki, ter zakopali. Vendar Srbi pridejo po tem po noči, izkopajo ga, ter mu kosti raztresejo na okolo, da se izpolni narodna kletev: „Proklet bio izdajica! zemlja ti kosti izbacila!“ — Zdaj rasto koprive in plevel nad prahom izdajalčevim. *)

*) Lepa hvala, dragi stričić! Prosim večkrat kaj iz junaške Like i Korbave. Bratinski pozdrav! D. T.

Oddel za znanost.

Platonovi razgovor.

Alkibiad ali bodoči državnik.

The proper study of mankind is man.
Pope.

Najvišji umetniki pač niso kiparji in slikarji, govorniki in pesniki, da-si budé, blažijo in pov-

zdigujejo duha človeškega, ampak narodni gospodarji, državniki, v obče možje sposobni razumno in dostojno oskrbovati in vladati vrhovne zadeve narodne: ta je najlepša krepost, ta prva umetnost, imenovana po pravici: kraljeva umetnost; ž njo zamore človek najbolje osrečiti in oblažiti narod in samega sebe. Čem viša pa je ova mo-

drost in umetnost, tem teže je doseči blaženstvo njeno: redki so dobri vojskovodje, še redkeji izvrstni državniki, kateri niso le dospeli vrhunec one umetnosti, nego se tudi ubranili na tej stopinji; najmanje pa jih je, ki bi dosegli svoj cilj samosvestno ter zamogli tudi druge, vsaj svoje sine ali prijatelje, naučiti državištva ohraneči narod in državo vstrajno na viši stopinji sreče in blagostanja.

Kakor bogat umen gospodar hišo in družino, enako množi narodno blagostanje moder državnik: v ta namen mu je treba državne razmere natanko poznati. Morajo mu znani biti ne le stroški in dohodki, ampak tudi pota in sredstva, po katerih se dajo ti povekšati, oni umanjšati; vedeti mora, kolika je vojaška sila njegove države in kolika njegovih prijateljev in sovražnikov, kako številna ima biti domača straža, da se vzdrži mir in varnost obivateljev; poznati mu je treba naposled zè vsema narodno gospodarstvo, da zamore povzdigniti državno blagostanje in ubraniti ljudstvu potreb in pomanjkanja. In ako ravno slavi in uboga narod veččake zaničevaje nevedneže, mora vendar zmožen biti besede, da si pridobi ž njo zaupanja pri sodržavljanih. Če si je pa obogatil um in pamet z omenjenimi znanostmi, zadostil je sicer prvim pogojem svojega posla, toda sposoben za državištvo še nikakor ni. Namen države je sreča naroda. Je li posameznik srečen, ako ima krepko telo, veliko bogastvo, mnogo znanosti brez modrosti in čednosti? Kakor posameznik in rodbina, tako sta tudi narod in država le tedaj srečna, kadar ju oblažujete pravičnost in premissljenost. Ove čednosti jima naj državnik vcepi pred vsemi. Da pa zamore to storiti, jih mora najpreje sam imeti.

Enako je prigovarjal Sokrat po Ksenofonovih sporočilih mladeničem Atenskim, ki so namerjali lotiti se javnih poslov državnih, in radi so ga poslušali ter si vlastili njegove nazore. Seveda se niso vsi držali ukov, katere so sprejeli. Nekterim je šlo samo za izvrstno metodo Sokratovo, da bi po njej lože pregovarjali ljudstvo v javnih zborih. Ko so menili, da prekose ž njo svoje vrstnike, zapustili so Sokrata ne brigaje se ob nraavstvenih ukih. Med poslednjimi sta bila strahoviti Kritija in lahkomiselni Alkibiad, in vendar so dolžili Sokrata pozneje tožniki, da je kriv Alkibiadove nemarnosti, ošabnosti in razuzdanosti. S tem se je godila Sokratu krivica. Ko bi se bil oklenol Alkibiad Sokratovih ukov, spreobrnila bi se bila oholost v ponižnost, na mesto naglosti bi bila stopila premissljenost in vrhovni cilj njegove politike bi mu bila pravičnost; kajti spoznal bi bil sam sebe, in ravno iz vlastnega spoznanja izvirajo ove čednosti. To razlagati in dokazati je namen našega razgovora.

Med mnogimi značaji, katere nam slika stara zgodovina, jih je malo, da bi enako vzbujali mišljenje o človeštvu, o sreči in nesreči in njunih pogojih, kakor Alkibiad. Rojen v pglavitnem mestu helenskem ob času budnega duševnega življenja, ko so napajali najslavniši umetniki z

divnimi vzori mladino, sin bogatih in imenitih starišev, na duši in telesi čudovito obdarjen, drznega in iskrenega duha, bi bil sposoben Atensko državo povzdigniti nad ono stopinjo bogastva, slave in bleska, na kateri jo je bil ohranil njegov varuh Perikles štirideset let. Toda okolščine temu niso bile ugodne, in komu ni znano po vsakdanji skušnji, da je malo ljudi možatih dovolj, ki bi se stavili v bran protivnim ali vabilnim okolnostim? Perikles sam, ki je vladal po reku Aristofanovem Helene z mogočno besedo, kakor Olimp-ljan trepetajoče človeštvo z bliskom in treskom, je bil marsikaj zakrivil, ter ljudstvo čedalje huje razbrzdal. Preohlapna je bila njegova vlada, dokler je bilo še mogoče vajete krepko nategniti; premalo se je upiral neopravičenim zahtevam demokratije; njegova največja napaka pa je bila, da je v prognanstvo poslal plemenitega Tukidida, da sploh ni trpel poleg sebe veljavnih mož. S tem je pokazal dovolj, da mu gre manje za narod, kot za osobno politiko. Kaj čuda, da tako ostro sodi Platon o Alkibiadu, Gorgiji, Menonu Atenske državnike ne izjemši Periklesa? In Alkibiad ni mogel bolji biti; hotel je dalje po oni nagneni cesti, vsaj bi se ustavljal bilo nemogoče. Razuzdana demokratija, lastna nečimurnost in samopašnost so ga spridile tako, da mu ni bilo ničesa več svetega, ni božja čast, ni slava in veljava domovinska: prodal in zatajil je bil vse blage čute, da bi zadovoljil nenasitljivemu poželenju vlastne veljave.

Naš razgovor nam predočuje Alkibiada v mladih letih, predno se je udeleževal javnih opravil. Mirno opazovaje njegovo dejanje in nehanje vidi Sokrat, da navdaja lepega mladeniča le ena misel, da koprni le po vlastni slavi in oblasti; ko bi zamogel doseči najvišjo veljavo v Evropi in Aziji, dal bi rad življenje za njo. Vidi pa tudi, da je neveden v najvažnejih rečeh, katere so potrebne javnemu govorniku in svetovalcu. Za tega delj se mu bliža, predno ima stopiti v zbornico Atensko, ter ga opomni, da brez znanosti ne more doseči svojega namena. Kdor hoče Atenjane svetovaje vneti za svoje namere, mora bolje izveden biti, kot oni. Kako bi neki dajal na pr. o vnanji politiki pristojne svete, kdor ne ve, kedaj je boljše imeti mir in kateremu sovražniku je ugodneje napovedati vojno? Opravičena je vojna le z ono državo, ki nam dela krivico; treba je tedaj vedeti onemu, kdor hoče svetovati o politiki, kaj je pravično, in kaj krivično.

Ta znanost ima, kakor vsaka druga, le dvojni izvir: ali poduk učiteljev ali lastno iznajdbo. Ker Alkibiad ovega pojma ni iznašel, moral se ga je učiti; vsaj poznati ga mora, drugače bi se ne upal stopiti v javno zbornico. Učil se je sicer pravičnosti, toda le od naroda, kakor helensko govoriti; narod pa je slab učitelj, ker sam ne ve, kaj je pravično; vsaj niso vsi ljudje istih misli o pravici in krivici, drugače bi ne imeli med saboj preprirov in krvavih bojev, kateri vstanejo le iz nevednosti o pravem in krivem. Ali Atenjanom, pravi Alkibiad prav v duhu tedanje dobe, ne gre

za pravičnost v posvetovanji, temuč prevdarjajo, boče li jim vojna koristila, ali ne. Enako loči mnogo politikarjev denašnjih korist od pravičnosti, ker menijo, da včasih koristi delati krivico, in da pravičnost ne hasni vselej. Pa ti se motijo. V politiki in povsod, trdi Sokrat, je le to koristno, kar je pravično. Ta važni rek utemelji potem induktivnim s pomočjo leposti in dobroti, in sklepa: Kar je pravično je npravstveno lepo; vse, kar je lepo, je dobro; kar pa je dobro, je tudi koristno. Zdaj čuti Alkibiad, kako neprijetna je nedoločnost o tako važnih pojmovih, osramoščen spozna svojo nevednost. Enako se godi, pridene Sokrat, vsakemu, ki ni samo neveden o najvišjih rečeh, ampak kljubu nevednosti meni, da jih pozna; tak je podoben brezumniku. Nikdo se ne loteva n. pr. pota v nebo, ker ga nikdo ne pozna, in tudi ne meni poznati. Napačno dejanje izvira le odtodi, ker se nevedneži lotijo opravil, meneči, da jih umejo, pa jih ne. Dlja tega zasluži nevednost o nevednosti, ker uzročuje napake, in zadržuje človeka v poboljšani in npravstvenem napredku, največe grajo. Toda ne samo Alkibiad, skoro vsi državniki so nevedneži o pravnem, lepem, dobrem in koristnem. Perikleša so sicer izmodrili slavni filozofi, ki je ž njimi občeval do svoje starosti, ali učiti državništva ni zamogel nikogar, namič svojih sinov; iz tega se da posneti, da niti Perikles ni dosegel pravé modrosti državniške. V poznejih razgovorih zahteva Platon, da ima biti dovršen državnik tudi dovršen modrijan. —r—

Kazimir Veliki, kralj poljski.

(Vladal od leta 1333—1370).

Zgodovinska črtica. Spisal Dragotin Lazar.

Ni bilo veliko kraljestvo, ki ga je Kazimir po svojem očetu podedoval, pa nekakov red je že bil v njem uveden, da je imel dosti denarja, in da so Poljaci v mnogih bitkah se navadili orožje dobro rabiti. Po modrem in pametnem gospodarstvu je Kazimir Poljsko učinil bogato in srečno.

Znano je, da so takrat v Krakovu kralje kronali; tudi Kazimir je bil s svojo ženo Litvinko Ano Aldono tam kronan. Senatorji uvažavaje, da je bil kralj še le 23 let star, so mu za oskrbnika dali Jaška iz Mijelština, kastelana krakovskega, modrega poštenega moža, ki je vroče ljubil svojo očetnjavo. Oba sta samo na to mislila, stalen mir in red v deželi napraviti, da bi se vendar enkrat odstranile vedne vojske, in da bi reven kmet zamogel svoj kos zemlje mirno obdelavati in veselo popevati. Zarad tega se je pogodil s Križaci; popustil jim je namreč Pomorjansko na veliko škodo za Poljsko, ki je za trgovino po Visli potrebovala primorja; Poljaci pa te pogodbe niso hoteli odobriti.

Dalje se je pogodil s českim kraljem, da se je ta odpovedal naslovu: „poljski kralj“, in za to dobil pravo na Šlezijo, ki je od

tega časa za Poljsko bila zgubljena. Tudi v tem ni prav ravnal Kazimir, da ni kakemu poljskemu knezu krone po svoji smrti zagotovil nego Ludoviku, ogerskemu kralju, svojemu sestrencu.

Rusija se je delila v mnogo kneževin; knezi so se z raznimi poljskimi kneginjami ženili; eden izmed teh: Boleslav, Kazimirov sorodnik, je vladal v Crveni Rusiji, kjer je bilo glavno mesto Lvov. Po smrti tega Boleslava je Kazimir, glava Pijastov, si pravo do Crvene Rusije osvojevaje z vojaki v Rusijo vdrl, in Lvov oblegel leta 1339; bojarji, ktere je glad v mestu stiskal, so se Kazimiru podali izgovorivši si, da jih kralj ne sme siliti v izpovedanje zahodne cerkve. Nabral si je Kazimir v Lvovu zdatnih zakladov, dva zlata križa, dve dragi kroni, važne ornate pošite z biseri, kelihе in druge dragocenosti. Nabravši še si več vojakov, si je pribojeval še več gradov in mest n. pr. Przemisl, Halič, Luck, Trembovle, skorej celo Crveno Rusijo, kneževino Haličko in del Volinije. Ako ravno je Kazimir zagotovil bojare, da se ne bo mešal v njih verska izpovedanja, so se sami dali po katoliško krstiti, in so prestopili v zapadno cerkev, da bi se mu prikupili. Pravoslavnim Rusinom se to dopadalo, in eden izmed njih, Daško, je Tatarje na pomoč poklical. To zvedevši je Kazimir vojsko zbral, Tatarji pa okolo Lublina se zbravši so odšli; Rusija se je takrat za nekaj let izvila poljskemu vladanju, ko nečno jo je vendar Kazimir podvrgel. Ker pridejo v tem času Poljaci z Litovci dostokrat v dotiko, hočemo tukaj njih razvoj celo kratko popisati.

Liteviji so njeni hrabri knezi pomagali do precej velike sile, in važnosti, najslavniši je bil Olgierd; pribojeval je velik del Rusije, in premagal Tatarje.

Litevci, vojašk in grabežljiv narod, niso mogli mirovati, neprenehoma so Poljsko napadali, in so se do Visle podali.

Pripoveduje se, da sta jih dva poljska izdajavca na Kazimira naščula, ker sta se hotela nad njim maščevati: Peter Pšonka Jasiencik in Oto Toporčik; oba sta hudo stiskala svoje kmete; na kolenih so ju prosili kmetje, da bi jim na polju ne delala škode iz hudobije; razuzdana plemenitaša sta jih ukazala tepsti, in sta pse na nje spustila. Kmetje zvedevši, da pride Kazimir, se mu podajo nasproti, se pritožijo in pokažejo rane. Kralj je ukazal neusmiljenima plemenitašema, da se opravičita pred sodbo, in je za kazen dovolil kmetom, da smejo svoja mučitelja prav močno natepsti. Prevzetna gospodiča sta iz maščevanja na Poljsko Litevce pripeljala, katerim sta bila vojnika. Litevci prišedši do Visle blizu Zavihosta so hoteli prekoračiti na drugo stran; ker pa ni bilo niti mosta, niti broda, je bilo treba Vislo preplavati. Peter Pšonka se poda prvi v reko, najde plitvino in jo naznači s palicami. Ko se je odstranil, privesljajo ribiči, in zapazivši nataknene palice, jih izderejo, slute izdajstvo, in jih zopet na prav globokih mestih nataknejo. Prihodno noč pridejo Litovci; Pšonka jim

pokaže palice; v velikem številu se na konjih v vodo spuste, pa velika globočina jih pogubi vse. Litovski hetmani smrt svojih videči si mislijo da sta jih Pšonka in Oto izdala, jih zgrabijo in povesijo.

Kazimir vojsk ni ljubil, pa se je moral hote nehote vojskovati, kedar so ga drugi prijeli. V domačih zadevah in gospodarstvu je bil tako brihten, da mu ni bilo enacega. Dozdaj še ni imela Poljska pisanih prav, po katerih bi se morali vsi ravnati. Kazimir je zbral vsa prava nemška in magdeburška, vsa, ki so bila v Malopoljski in Velikopoljski v rabi in jih je razglasil na državnem zboru v Vislicii

leta 1347. v dveh posebnih knjigah, ki ste se imenovali visliški statut; tem se je moral vsak podvreči, mestjan in kmet. Odstranil je nektere zlorabe, n. pr. to neumno navado, da si je moralo veliko mest poljskih v mestu Magdeburgu pred sodniki pravice iskati.

O njegovi pridnosti v gospodarstvu bi vam še lahko mnogo lepega povedal; kjer koli vidiš stare grade, v mestih Krakovu ali Sandomieru nad Vislo, lepe hiše in krasna poslopja, zide okoli mest: vse to je dal Kazimir zezidati. Zarad tega se prav dobro reče: Kazimir je dobil leseno Poljsko, in je zapustil zezidano. (Konec prih.)

Oddel za slovstvo in umetnost.

Beneški umetnici.*

II.

Giorgione di Castell Franco.

(Spisal J. Franke.)

Benetke so sredi vode, laguna je tožno dolgočasna, ob času oseke (Ebbe) pokaže se več zemlje ko vode, — brezkončna puščava, le kak ribič gazi po blati, pobira zaostale ribe in druge morske živali; bližnje prijetne okolice tu ni ko pri drugih mestih; široka in dolga ravnina med morjem in hribi, ki mejé Tirolsko od Beneškega, pa ima mnogo prijetnih krajev, mest in graščin; kakor nekđaj tudi zdaj beže bogataši pred soparno vročino zidovja v „kampanjo“ in preganjajo tam letni dolgi čas.

Kako prijazno in lepo mesto je Treviso! Pomalane stare hiše ob malih potokih, tu na nizkem griču gospodarska hiša sred košatega vrta, zopet ob vodi senčno drevje, za tem dolge ulice in prav tesni koti, kakor da bi bile zedinjene prav umetno prijetnosti kampanje in mesta.

Kdor se ne boji, da bi se visok turn stare mestne hiše ne podrl, ker visi, kakor imajo navado zvoniki v Benetkah in je zglođan, da se mu koj vidi starost, kdor mu še zaupa, nanj! ker izgled mu bode plačal pogum. Kar oko preseže je zelena ravnina, ni gojzd, ne vrt, ne polje, ampak vse ob enem, uvrstene murbe, od drevesa do drevesa trta, med vrstami njive, to je „kampanja“. — Raste pa vse brez mere, tu in tam med goščavo se vidi malo belega, kaka vila ali cerkev. Na strani proti Goriškemu daleč pod goro se še razloči Conegliano, kjer je bil doma slavni malar Cima, razloči se tudi dolina, ki pelje v Pieve di Cadore blizo Tirolskega, tam se je rodil Tizian; — za Coneglianom se začne Furlanija, na sever meje pogled visoki hribi, na jug in zapad zgineta morje in ravnina brezkončna. Že Dante je pel lepoto Treviza; zato so mu postavili mestjani spominek, „dove Sil'e bagnan s' accompagna“ (kjer Sile in bagnan se družita). Trevizanska marka bila je terra ferma republike; kakor so se nekđaj rodili tu možje množitelji slave beneške, tako se tudi dandanes regenerira beneško

prebivalstvo nar več iz teh krajev, ker rod je tu delaven, čvrst in jednat; tudi ženske od slikarjev najbolj čislane za model so večidel trevizanske krvi, ker imajo lepe forme zedinjene s krepostjo. Ne daleč od Treviza, kake 4 ure, leži Castell Franco, malo mestice, ki pred 400 leti ni bilo mnogo drugače ko zdaj; kastel, t. j. peščica hiš, obdanih visokim zidom na štiri ôgle, v sredi vsake strani pa vrata; zid je celoma podrt, bršlinom obraščen, ali so zdolbene vanj okna, in služi za steno kake hiše. Ohranjen je tudi visok stolp nad glavnim vhodom, nad katerim ponosno stoji lev sv. Marka, znamenje vlasti republike; okoli kastela je širok prostor, in za tem predmestje, ki pa ima mnogo več poslopij, nego jih je v kastelu; tudi tu se najde več pomalanih hišnih fačad, nektere pod velikim nadstrešjem dovolj ohranjene in zavolj starosti znamenite. V tem mesticu je bil rojen Giorgio Barbarelli l. 1477 v premožni rodbini; zarad tega je to gnjezdo od nekđaj imenitno, in hrani tudi v glavni cerkvi prelepo podobo od njega. Da si je odstranjeno od železnice, sadašnje navadne poti, so že vendar mnogi romali tje gledat le-to podobo; tako tudi jaz nisem mislil ondas, ko sem se paril tam po solneu, da ima izhajati kdaj „Zora“, in ko bi se mi bilo vsaj sanjalo, da bom kdaj pisal o tem, bi bil gotovo v ta namen vse bolj opazoval. Kdor za menoj tje pride, naj mi prizanes, ako mi je kaj važnega všlo iz spomina. Giorgio (Jurij) bil je poseben človek, kakoršen se redko nahaja v zgodovini, posebno sijajno razodenje človeškega uma. Kdor ga je poznal, kdor pozna njegova dela, vsak čuti in pripozna, da to ni navaden človek, ne le izvrsten in talentiran, ostane mu še posebnost, ki se nikjer več ne najde, izraz „ženialni“ jedva zadostujo tej lastnosti; bil je posebno lepega in čvrstega telesa („un certo decoroso aspetto“); zato ga imenovali: Giorgione, kar pomeni: lepi, čvrsti, velki Juri. Gotovo je kazal zgodaj nagnenje k slikariji, koja je ondas razširjena bila tudi v malih mestih, kakor pričajo stari ostanki; poslali so ga tore v Benetke k Bellini-tu, najbolj slovečemu mojstru Beneškega, ki je že množico mladenčev izučil v svoji umetnosti; večina teh, ko: Cima da Conegliano, Francesco

*) Glej: „Zora“, štev. 16. in 17.

Bissolo i. t. d. so ostali pri mojstrovi maniri; Santa Croce je živel še 19 let za Giorgione-tom in malal zvesto, kakor se navadil pri Bellini-tu, ko da bi se ne bil menil za napredek, kate-rega sta sijajno pokazala: Giorgione in Tizian. Slednji bil je iste starosti in součence Jurjev, vse pa kaže na to, da je Giorgione vrlo zgodno se popolnoma izobrazil, Tizian bolj pozno, mnogi imenujejo Tiziana učenca onega. Brzo je tudi razodel Giorgione svoje živo čutje za kolorit, in risal bolj prirodno ko mojster sam, zrastel mu čez glavo, in verjetno je, da tak ognjen bistroumen mladenič, kojemu se je posre-čilo, kar je hotel, ni dolgo harmoniral s previdnim starim možakom, koji je pošteno z dolgim trudom si pridobil, kar je znal. — Dodjal je Giorgione k mojstrovi maniri nekako ljubkost in dražest (grazia), značaj inkarnata ali človeške kože je popolnoma razumel. Kako se mešajo mnogovrstne farbe na površji telesa, da gledaje na tanko se vidi koža rumenkasta, rdečkasta, sivkasta ali plavkasta, da mislimo viditi vse te farbe ob enem, brez da ena drugo požre, in delajo le en celotni vtis; to je Giorgione prvi znal malati popolnoma, in je tako stvarnik one nepremeljive lastnosti beneških slikarjev, jegov inkarnat ni več tako gladek, kakor ga je delal Bellini, in tudi v tem polno prirodan. Svitlobo je speljal mehko v senco, neke reči, ki se imajo viditi manj na tanko, je malal „fra vedi e non vedi“, da jih vidiš in ne vidiš, in dal tako podobam ono resnično prikazen, brez vse prejšnje tvrdosti. Popustil je tudi ozko mejo predmetov, malal, kar se je njegovemu občutljivemu duhu zdelo, lepo in resnično, in v vsem, kar je delal, bil je srečen; zato ima Ridolfi prav, ako ga imenuje najbolj ženialnega slikarja modernih časov (do 1646). Podobe njegove so ljubeznjive in mične, da se vsakemu prikupijo, vrlo majhno število sicer jih je, t. j. originalov, ali duh njegov se nahaja v raznih posnemanjih, in pri učencih, in jih loči jasno od drugih. Ni ostal dolgo pri mojstru, ki mu je bil, bi rekel, preveč filister, in počel je delati samostalno; dela ni imel kaj pravega, zato je po delavnicah namazačev (Anstreicher) slikal podobice „di devozione“, kinčal obrobe za postelje, in sobe, ker so takrat že radi imeli umetniški kinč v hišah. Ne še 20 let star je obiskal svoj dom, in izmalal tam več portretov. Tuzio Constanco (sloveči condotiere*), mu je dal prvi-krat priložnost poskusiti se z večjo podobo za cerkev v Castellfrancu, to je ono podobo, o kateri sem govoril, da je potegnila že marsikoga od ravne železne poti. Treba je o nji nekoliko govoriti, toda: reči so v nji, za katere nij besed. Podoba predstavlja tako zvano: „Santa conversazione“, kakoršnih so Bellini in drugi onega časa mnogo naredili. Giorgione je postavil na visok tron po sredi podobo Madono

*) Condotiere bil je načelnik manjše ali večje trume vojakov, s katero je služil zdaj temu, zdaj drugemu gospodarju, naj rajši je prevzel za pogojeno sumo denarja, blaga, in tudi ljudi gotovo nalogo ali ekspedicijo, kakor na primer prevzame kdo, da kako železnico naredi.

z Jezusom, da seže zlo do vrha podobe, na desni strani na marmornih tleh stoji: sv. Jurij ves v oklepu, na levi sv. Frančišk Seraf; mimo trona se vidi na prijazni krajoobraz in morje, Madona se loči od jasnega neba. Kdor ima samo grško antiko za kriterium, mu ta podoba ne bode po godu, in vendar je klasična, neki mir, veselo zadovoljnost ima v sebi, ki se tudi gledalca prime, da se težko loči od nje; vse je malano brez pomanjkljivosti, po vse mojstersko, do naj manjše stvarice z enako ljubeznijo; tudi lepo dekorirana je podoba, dispozicija farb, — svitlega in tamnega napravi mičen vtis, vse je v toliki harmoniji, da se ne dađe v mislih kaj pre narediti ali premakniti. Ako je Bellini vidil kdaj to podobo, je gotovo z glavo majal, da je njegov učenec v tako velikem prostoru v primeri naredil osebe majhne, proti vsi navadi; vendar gotovo ne zgubé važnosti in veljave; proti sekundarnim rečem, so pa nekako oslobodjene, zbrane v lepem kraji. Oseba je vsaka za se dovršen značaj. Madona je prijazna, čvrsta devica, sedi naivno in — nobel, — berete se ji na obrazu mirno veselje in zadovoljnost, ko da bi je nikdar ne moglo doseči zlo; dete, sedeče ji v naročji, je zakrito slobodno z belo draperijo le toliko, da se vidi kako mehkih in okroglih udov je. Kdor je bival delj časa v teh krajih, se bode spomnil, da je že srečal žensko istega tipa v obrazu ko ta Madona, rekel bi, da se ji najde sestra, katera je ostala dekla, in druga je postala žlahtna gospa. Obraz bolj okrogli, ki se v spodnjem delu le prav malo zóžuje, je mehak, in poln kontur, majhen nos in usta, precej velike oči, ves obraz ene farbe, le ustna malo bolj rudeča, ki delajo v podobi eno maso; to je že Bellini-tov ideal, le Madona njegova je večidel žena, in ta typ so obdržali benečanski slikarji ko ideal do propada njihove umetnosti. Tizianove ženske so skoro vse iz tega ideala, bolj nežne in gosposke, rekel bi mestne, proti tej Madoni Giorgione-ta, ki ima, da si je tudi posebno ljubeznjiva, neko deviško čvrstost. Sv. Jurij je mlad, lep junak, temne in čvrste farbe, kakoršna se nahaja pri zdravih cvetečih mladenčih, črnih vlas, „un bell' moro“, stoji slobodno in ponosno ko najžlahtniši vitez, in drži v desni zastavo, na kateri se vidi grb naročevalca kondotiera. Giorgione je tu prvokrat zmalal lepega mladenča, in mislim, da vsa beneška šola ni producirala lepšega. Ako je res, kar trdi Ridolfi, in kar je tudi prav verjetno, da je Giorgione sebe zmalal za sv. Jurja, je bil v resnici popolnoma lep človek; živo črno oko in vsa individualna živahnost tega obraza pričuje, da je vzet iz prirode. Sv. Frančišek je pohleven, ponižen menih, in gleda zaupno k Madoni; ker je deloma pokvarjen in restavriran, se ne vidi tako dobro, nar manj pa kuta. Da nima toliko energije v primeru k drugemu delu, je gotovo vzročila nezgoda časa, ker podoba je stara 375 let, in za to starost še posebno srečno ohranjena. (Dalje prih.)

Pesništvena umetelnost.

(Q. Horatii Flacci ars poetica.)

Svobodno v izvirnem merilu posl. Lajh Korbinijan.

(Dalje.)

- Kar le za kratek si čas izumel, resnici se bližaj.
Sebi po volji ne sme verjetnosti terjati igra:
340 Lamiji deček požret iz trebuha ne piplj se živi.
Starešinstvo črti, kar nema nikakega pridja,
Viteški Ramni ne hte resnobnega sklada značaj.
Isti je dobro zadel, kdor slast s koristijo sklada,
Radost čitatelju da ter zraven šče dobre nasvete:
345 Sosijem knjiga obrest taista donaša, prebrodi
Morje in večen spomin skladatelju slavnemu brani.
Toda se najde pomót, ki jih se usmilimo voljno,
Strune odrečejo glas, ki umnost in prst ga želita:
Kdor bi debel rad glas, mu tenek prečesto uide;
350 Vselej enako strelé ne zadenejo kamor se meri.
Toda vsaj kdér se večina blešči, nikoli ne žali
V skladbi drobtinica peg, ki jih je kriva nemarnost
Ali naravna slabóš premalo se branila. Čemu?
Kakor preveno moteč se na mestu temistem in onem,
355 Da si posvarjen je bil, prepisátelj kakoršnih bukev
Vsim se zaméri, citraš pa posmeh si zasluži le iste
Strune nikoli zadevši; enak Kojrilu mi isti
Zdi se veliki nemarnež: na dveh ali troje krajevih
Dobremu čudim se smehom, in isto mrzi mi enako.
360 Kdar zadremlje Homer. Dremota premore pri dolgih
Delih. Skladba na vlas je sliki podobna: če bliže
Stopiš, bode te isto, če daje pa mikalo ono.
Onemu tenja je vščeč, v svetlosti pogledi se isto,
Čemur ne dela strahú pretres prebistrega uma.
365 Isto ugaja enók, pa ponovljeno ovo desetkrat.
O starejši sin! da si očin poduk te ustmeni
Pravo omiko uči, ter sam si že pameten, shrani
Mojo besedo v spomin, ka v nektériz ozirih dovoli
Prenesljiva se stvar ter srednja. Vsaj vzurjenec v pravu,
370 Pravdar srednje veljave Mesaline moči zgovorne
Vendar ne more doseči, ne znanja Kascelija Avla:
Toda se rad cení. A pesnik dovoljeno nema
Ne od bogóv in ljudí ne sohe, ka medlo bi speval.
Kakor mrzi glas strun neubranih pri mizi prijetni,
375 Zgoščena mast, ter sardovski strd z raztolčenim makom
Kajti bez takih stvari bi jed se dovršiti dala:
Pesen izmišljena reč, naj srcem bi stvarjala radost,
Ceno enako zgubi, če višino zapušča dostojno.
Kdor orožjem ne ve se igrati na drajno ne hodi,
380 Kdor se ne žogoj učil in obročem in trečoj igrati,
Bodi domá, da na sméh te ne dene naphano občinstvo.
Toda ničesar vedoč granesa se pletati drzne;
Čemu pa ne? vsaj plémenit je in svobodnik rodóm,

- Gr. 340. Lamija je počast, iz preda ženska od zaja osel; ž njoj se jej deca plašila, kakor na pr. pri nas torkljoj.
342. Ramni, lat. Ramnes, t. j. Romani, prvotniki rimskemu državljanstvu.
345. Sosiji, rimski knjigarji.
357. Kojril (Choerilus) epičen pesnik.
370. M. Valerij Mesala Korvin, narodivši se l. 59. pred Kr., izvrsten govornik, češčen radi lepega naglaševanja in zgovarjanja, enako v grškem kakor latinskem slovstvu zvedenec.
371. Kascelij Avel živeč za Avgusta, odlikuje se v pravdoslovji.

Vitez precejnjen bogát, ter vsake je graje oproščen.
385 Ti pa Minervi na kljub ničesar ne pravi ne delaj,
Vsaj razsodbo imaš ter pamet za isto. Če vendar
Pisati kda bi hotel, daj Meciju, oči in meni,
Naj pretrese posluh. Devét let skrivlji pisavo
V sredi med drugimi listi; uničiš po volji, na svetlo
390 Česar šče nesi podal; razglašena reč se ne vrača.

Gr. 385. Prisloven govor: Invita Minerva ne quid facias, t. j. ne počinaj ničesar, čemur nesi kos.

387. Sp. Mecij Tarpa, kterega Ciceron (Ad fam. VII. 1, 1.) zvedenega pretresovalca umetelnih umotvorov osobito dramatičnih navaja, v toj dobi gotovo ne več živel. Horatij ga prislovno omenja. (Konec prih.)

Razne stvari.

Slovensko pisateljsko društvo.

Prvi občni zbor tega društva je bil 14. sept. v prostorih „Narodne tiskarne“ v Ljubljani. Sešlo se je 48 udov. Zbor je otvoril začasni predsednik g. Dav. Trstenjak z ogovorom, ki se natisnen najde v „Slov. Narodu“. Po ogovoru z občo pohvalo prijetim bral je g. prvosednik učeno razpravo o imenih slovenske: „sojenice—slovenske Moire“, katero hode prineslo glasilo društva s početkom novega leta. G. tajnik je poročal o stanji društva, iz katerega smo izvedeli, da ima 100 udov, g. blagajnik pa o denarstvenih zadevah. Po tem so se razpravljali razni predlogi zadevajoči literarno delovanje društva, in sklenilo se je najpreje izdati: „Preširnov Album“. Pri volitvi funkcionarjev je za prihodnje leto zvoljen bil per acclamationem za načelnika dosedajni začasni g. prvosednik, za prvosednikovega namestnika g. dr. Razlag tudi per acclamationem, za tajnika g. prof. Pleteršnik in za blagajnika g. dr. Vošnjak. V odbor so bili voljeni gg.: prof. Erjavac, Jurčič, Nolli, Stritar, dr. Zarnik. 15. septembra so se vsi nazoči udje podali v Vibo in so se in corpore udeleževali Preširnovi slavnosti, kjer so jih tudi nekteri udje iz Koroškega in Goriškega pričakovali. Ker se je letni prinesek podpornikov znižal na 3 gold., upati smemo, da bodo mlademu društvu priraščali v obilni meri novi udje. Ker je Preširnova slavnost že v „Slov. Narodu“ popisana, je naš list ne bode obširnije opisoval, skrbelo pa se bode, da ta velikanski narodni praznik dobi svoj obširen opis v „Preširnovem Albumu“, in se tako potomkom ohranjuje in poročuje, s kako veliko navdušenostjo in pieteto je narod slavil svojega dosle najizvrstnišega pesnika 15. septembra 1872.

Našim čestitim naročnikom.

Danes je „Zora“ zadnjokrat izšla v Mariboru. Prihodnja številka in vse naslednje bomo izdali v Ljubljani in zato prosimo, da se nam v bodoče naročnina in vse stvari, ki se tičejo listovega razpošiljanja, pošiljajo v Ljubljano v prostornosti „Narodne tiskarne“ (Hôtel Evropa). Rokopisi pa naj se še nadalje pošiljajo gospodu Trstenjaku v Ponikvo. Opravišтво „ZORE“.